

MARCIN WORBS

Wydział Teologiczny UO

ORCID: 0000-0001-5647-7906

Eklezjalny wymiar liturgii według Josefa Andreasa Jungmanna

W propagowanym przez Josefa Andreasa Jungmanna SJ (1889–1975) lapidarnym określeniu liturgii („służba Boża Kościoła”¹) podkreślony jest jej wymiar eklezjalny. Stąd wydaje się wskazane dokładniejsze przeanalizowanie tego, jak ten teolog, niezwykle zasłużony dla rozwoju badań nad historią i teologią liturgii, a także dla przygotowania i wprowadzenia soborowej reformy liturgicznej, pojmuje eklezjalność liturgii. Zadanie to po części zostało już podjęte we wskazanym artykule. Niniejszy przyczynek, stanowiący jego kontynuację, składa się z dwóch części. Pierwsza z nich poświęcona jest refleksji Jungmanna o Kościele jako podmiocie liturgii, natomiast druga – ukazywaniu przez niego liturgii jako wyrazu wiary Kościoła.

1. Wspólnota Kościoła podmiotem liturgii

Pamiętając o tym, że chrześcijańska liturgia jest tak stara, jak stary jest Kościół², Josef Andreas Jungmann wielokrotnie zwraca uwagę na to, że Kościół jest podmiotem liturgii jako Mistyczne Ciało Chrystusa. Liturgię można więc określić jako zwrócone do Boga życie Mistycznego Ciała Chrystusa. Myśl tę Jungmann wyraża m.in. wówczas, kiedy liturgię nazywa „życiem Kościoła w jego zwracaniu się do Boga – Kościoła będącego wspólnotą tych wszystkich, którzy

¹ Więcej na ten temat w: M. WORBS, „Służba Boża Kościoła”. *Josefa Andreasa Jungmanna szerokie pojmowanie liturgii i jego krytyka*, LitS 24 (2018), nr 2 (52), s. 359–373.

² J.A. JUNGSMANN, *Was ist Liturgie?*, w: TENZE, *Gewordene Liturgie. Studien und Durchblicke*, Innsbruck – Leipzig 1941, s. 6.

w chrzcie nawiązali łączność z Chrystusem i którzy co niedzielę gromadzą się, ażeby prowadzeni przez kapłana obchodzić pamiątkę Pana”³.

Rozpatrując bliżej istotne zagadnienie podmiotu liturgii, Jungmann uważa, że należałoby w jego ramach wyróżnić trzy podmioty cząstkowe: samego Chrystusa (1), ogół wierzących bądź konkretnie zebrane zgromadzenie liturgiczne (2) oraz celebrującego liturgię reprezentanta hierarchicznego kapłaństwa (3)⁴.

W kontekście refleksji na temat Kościoła jako podmiotu liturgii Jungmann podkreśla też, że Kościół, czyli wspólnota wszystkich wierzących, ma charakter kapłański. „Wierni, którzy przez chrzest są złączeni z Chrystusem, tworzą (używając słów św. Piotra) «duchową świątynię, by stanowić święte kapłaństwo, dla składania duchowych ofiar, miłych Bogu przez Jezusa Chrystusa» (1 P 2,5). Albo (jak czytamy w Apokalipsie) wierni stali się królewskim kapłaństwem, kapłanami Boga, kapłanami Chrystusa (por. Ap 1,6; 20,6)”⁵. Wprawdzie nie oznacza to, iż wszyscy wierni mają te same prawa (np. posiadanie mocy konsekrowania danej wyłącznie prezbiterom), jednak dzięki zjednoczeniu z Chrystusem jako zgromadzenie mogą „wychwalać Boga w sposób niemożliwy dla kapłanów starożytnych ludów pogańskich, a nawet dla kapłanów Ludu Wybranego Starego Testamentu. (...) Jestem pewien, że nie jest to jedynie kwestią przypadku, że pierwotny Kościół nie stosował terminu ἱερεύς (kapłan) ani do biskupa, ani do prezbitera. Używany był w pierwszym rzędzie do Chrystusa: On jest tym kapłanem, odwiecznym najwyższym kapłanem” – przypomina Jungmann⁶. Termin ten w drugiej kolejności odnosi się do zjednoczonego z Chrystusem zgromadzenia chrześcijan, które może wielbić Boga przez kult z Nim i przez Niego, a w trzecim wypadku – do biskupów i kapłanów⁷.

Jak już o tym wspomniano, w liturgii przez „Kościół” rozumie się nie tylko Kościół uniwersalny (*per totum orbem terrarum*), lecz także i przede wszystkim

³ *Die Liturgie ist das Leben der Kirche in ihrer Hinwendung zu Gott, der Kirche, die die Gemeinschaft aller derer ist, die in der Taufe den Anschluss an Christus gefunden haben, die sich Sonntag für Sonntag versammeln, um, geführt vom priesterlichen Amte, das Gedächtnis des Herrn zu begehen – TENZE, Seelsorge als Schlüssel der Liturgiegeschichte, w: TENZE, Liturgisches Erbe und pastorale Gegenwart, Innsbruck – Wien – München 1960, s. 479n.*

⁴ TENZE, *Die liturgische Feier. Grundsätzliches und Geschichtliches über Formgesetze der Liturgie*, Regensburg 1939, s. 24n.

⁵ TENZE, *Liturgia pierwotnego Kościoła do czasów Grzegorza Wielkiego*, Kraków 2013, s. 37n; na ten temat także w: TENZE, *Glaubensverkündigung im Lichte der Frohbotschaft*, Innsbruck – Wien – München 1963, s. 103.

⁶ TENZE, *Liturgia pierwotnego Kościoła*, s. 38; zob. też: TENZE, *Der Gottesdienst der Kirche auf dem Hintergrund seiner Geschichte kurz erläutert*, Innsbruck – Wien – München 1957², s. 3n; TENZE, *Die Stellung Christi im liturgischen Gebet*, Münster 1925, s. 128.

⁷ TENZE, *Liturgia pierwotnego Kościoła*, s. 38.

wspólnotę urzeczywistnianą w danych konkretnych warunkach, tu i teraz zebraną dla celebrowania liturgii, prowadzoną przez wyświęconego kapłana, który stanowi ogniwo łączące z Kościołem powszechnym⁸. Kościół zebrany na modlitwę (*Ecclesia orans*) jest konkretną epifanią liturgii; należy go dostrzegać także w najmniejszej komórce jego organizmu – w jakiejś pojedynczej wspólnotcie wiernych, gdzieś zgromadzonej na celebrowanie liturgii⁹. W przeciwieństwie do antycznych pogańskich miejsc kultu kościoły chrześcijańskie jako miejsca celebrowania liturgii gromadzą w swym wnętrzu Lud Boży – wspólnotę Kościoła (ἐκκλησία). Budynek kościelny jest poniekąd tylko obudową owej duchowej budowli, o której św. Paweł mówi: „Świątynia Boga jest święta, a wy nią jesteście” (1 Kor 3,17)¹⁰.

Ponadto Jungmann słusznie spostrzega, że kapłańska wspólnota chrześcijan, kiedy gromadzi się dla uwielbienia Boga, nie jest jakąś nieuporządkowaną społecznością, w której wszyscy są równi. „Raczej staje się wtedy w najpełniejszym sensie organizmem, żywym ciałem, w którym istnieje rozróżnienie i różnica między głową i członkami (...). Pełna władza została przekazana tylko biskupowi. Jest to podstawa dla powiedzenia: Tylko tam, gdzie jest biskup, powinni się gromadzić ludzie – podobnie, jak tylko tam, gdzie jest Jezus Chrystus, znajdujemy Kościół Katolicki”, konkluduje Josef Andreas Jungmann¹¹.

W liturgicznej celebracji nie gromadzi się zatem jakaś przypadkowo zebrana społeczność osób podobnie myślących albo wspólnota ochrzczonych jako taka, lecz w istocie rzeczy organizm Kościoła, w którym zebrani jednoczą się pod przewodnictwem urzędowej osoby duchowej. Wszystkie modlitwy liturgii eucharystycznej (oprócz później dołączonych cichych modlitw kapłana) formułowane są w pierwszej osobie liczby mnogiej: „prosimy”, „chwalimy”, „ofiarujemy” *etc.*, i dlatego modlące się zgromadzenie liturgiczne odnosi do siebie zaszczytne określenia, przysługujące wspólnocie świętego Kościoła: *familia tua, populus tuus, plebs tua sancta*¹².

Już w najstarszych formach liturgicznych można było wyraźnie odczuć, jak bardzo chciano tego, aby liturgia nie była celebracją, w której biskup bądź kapłan wymawia jakieś tajemnicze formuły jakby tylko dla siebie przy milczącej obecności wiernych, lecz aby w ich imieniu wypowiadał modlitwy głośno, w słyszal-

⁸ TENZE, *Liturgie als Schule des Glaubens*, w: P. BORMANN, H.-J. DEGENHART (red.), *Liturgie in der Gemeinde*, t. I, Lippstadt – Salzkotten 1964, s. 25.

⁹ J.A. JUNGSMANN, *Was ist Liturgie?*, s. 19n.

¹⁰ TENZE, *Der Gottesdienst der Kirche*, s. 4.

¹¹ TENZE, *Liturgia pierwotnego Kościoła*, s. 39.

¹² TENZE, *Die Frohbotschaft und unsere Glaubensverkündigung*, Regensburg 1936, s. 172n; TENZE, *Die Gegenwart des Erlösungswerkes in der liturgischen Feier*, ZAM 3 (1928), s. 312.

ny sposób, co też czyni, formułując je właśnie w pierwszej osobie liczby mnogiej („modlimy się”, „dziękujemy”, „chwalimy” itd.). Ponadto, zaczynając niejedną modlitwę, wzywa uczestników liturgii do czynnego włączania się w nią – *Gratias agamus* albo *Oremus*¹³.

Jak to więc pokazują starsze dzieje chrześcijańskiej liturgii, nie jest ona wyłącznie działaniem kapłana spełniającego przy ołtarzu święte czynności. Powstałe we wczesnych wiekach chrześcijaństwa formy liturgii mszalnej na ogół zostały ukształtowane jako wspólnotowe formy, w urzeczywistnieniu których uczestnictwo ludu nie jest tylko jakimś zewnętrznym dodatkiem, lecz jak najbardziej należy do istoty sprawy. W liturgii uaktywnia się cały Kościół, a „Kościół to jednak coś więcej niż duchowieństwo; to prowadzony przez wyświęcone osoby piastujące urząd Lud Boży”, konstatuje jednoznacznie Jungmann¹⁴. W kanonie Mszy św. wiernym przypisuje się nawet najświętszą czynność liturgii, a mianowicie składanie ofiary (*sed et plebs tua sancta*)¹⁵. Na mocy sakramentu chrztu świętego wierni mają udział w kapłaństwie Chrystusa, ale nie w taki sposób, jak przedstawiciele kapłaństwa hierarchicznego¹⁶.

Przez długie stulecia liturgia z powodu braku czynnego w niej udziału wiernych świeckich była mocno sklerikalizowana, tak że można było ją nawet nazwać wprost „liturgią kleru” (*Klerusliturgie*)¹⁷. Na tym tle Jungmann za jedno z ważniejszych osiągnięć Soboru Watykańskiego II uznawał nowe wzbudzenie świadomości jedności Ludu Bożego, wspólnoty duchowieństwa i wiernych – jedności wszystkich w Chrystusie¹⁸.

¹³ TENZE, *Seelsorge als Schlüssel*, s. 481.

¹⁴ *Kirche ist aber mehr als Klerus; sie ist das von den geweihten Amtsträgern geleitete Gottesvolk* – TENZE, *Missarum Solemnia. Eine genetische Erklärung der römischen Messe*, t. I, Wien – Freiburg – Basel 1962⁵, s. 3; zob. też: TENZE, *Die Bedeutung der Liturgie für die Frömmigkeit der Gegenwart*, BuLit 22 (1954/55), s. 329.

¹⁵ TENZE, *Der Gottesdienst der Kirche*, s. 4.

¹⁶ TENZE, *Was ist Liturgie?*, s. 26n; TENZE, *Glaubensverkündigung im Lichte der Frohbotschaft*, s. 102n.

¹⁷ TENZE, *Der Stand des liturgischen Lebens am Vorabend der Reformation*, w: TENZE, *Liturgisches Erbe*, s. 90.

¹⁸ TENZE, *Kirchenmusik und Liturgiereform*, w: H. HUCKE (red.), *Kirchenmusik nach dem Konzil*, Freiburg im Br. 1967, s. 18.

2. Liturgia wyrazem wiary Kościoła i jej normą

We *Wprowadzeniu* do swojej rozprawy habilitacyjnej *Die Stellung Christi im liturgischen Gebet* Josef Andreas Jungmann stwierdza, że charakter modlitwy liturgicznej w pierwszym rzędzie określony jest przez ową trwałą religijną, wszystkich wierzących jednoczącą, własność (*Besitz*), jaką jest katolicki dogmat, który w modlitwie tej znajduje wyraz w uwielbieniu, dziękczynieniu i zanoszeniu próśb do Boga. Jednakże modlitwa liturgiczna nie jest po prostu wyznaniem wiary, w którym chodzi o możliwie dokładne określenie dziedziny dogmatu, o coraz ostrzejsze odgraniczanie prawdy od błędu. W modlitwie liturgicznej dokonuje się raczej nieskrępowane, wolne podejście do treści wiary – radosne gospodarzenie skarbami Objawienia, realizowane w spoglądaniu ku Bogu. W jej wypadku każdorazowo przy niezmiennych faktach podstawowych bardziej uwypukla się rysy, które są szczególnie bliskie religijnemu klimatowi, jak również doświadczeniom i zainteresowaniom danego czasu i danych kontekstów ludowych, z których wyrosła jej formuła¹⁹.

W liturgii zawarta jest cała nauka Kościoła, gdyż liturgia jest „modlonym dogmatem” (*das gebetete Dogma*); nie panuje w niej jakaś swobodna uczuciowość, tylko „prymat logosu”, zauważa Jungmann, powołując się na refleksję Romana Guardiniego²⁰. W szczególny sposób w treści i strukturę dogmatu Kościoła wprowadza człowieka celebrowanie roku liturgicznego, którego fundamentalnym tematem jest tajemnica Chrystusa, czyli Tego, który dla człowieka sam stał się człowiekiem i który człowieka odkupił. Ponieważ w obchodzie roku liturgicznego uwidaczniają się główne treści chrześcijańskiego orędzia zbawienia, dlatego – zdaniem Jungmanna – św. Tomasz z Akwinu słusznie konstatuje, że właściwie wystarczy, aby wierni dobrze znali te prawdy wiary i w nie wierzyli, które celebrowane są przez Kościół jako liturgiczne święta, w myśl starej zasady: *lex orandi – lex credendi*²¹.

Stawiając pytanie o potrzebę wyrazu treści wiary w obchodzie roku liturgicznego, Jungmann nawiązuje do encykliki Piusa XII *Mediator Dei* i zauważa, że w dokumencie tym papież znany aksjomat: *Lex orandi est lex credendi* skonfrontował

¹⁹ J.A. JUNGSMANN, *Die Stellung Christi im liturgischen Gebet*, s. 1.

²⁰ TENZE, *Katechetik. Aufgabe und Methode der religiösen Unterweisung*, Freiburg – Basel – Wien 1965³, s. 65. Refleksja Guardiniego o prymacie logosu przed etosem w liturgii została rozwinięta w: R. GUARDINI, *Vom Geist der Liturgie*, Freiburg im Br. 1991², s. 127–143; omówienie tejże refleksji w: M. WORBS, *Człowiek w misterium liturgii. Antropologiczny wymiar liturgii w ujęciu Romana Guardiniego*, Opole 2007, s. 49–52.

²¹ J.A. JUNGSMANN, *Katechetik*, s. 65, 67.

z jego odwróconą wersją – *Lex credendi est lex orandi*. Dla Jungmanna dwukierunkowy związek prawa modlitwy z prawem wiary jest niezaprzeczalny. Nie ma żadnych wątpliwości co do tego, że Kościół zawsze dążył do wyrażania swej świadomości wiary w modlitwie w powiązaniu ze świętymi czynnościami. Duchowy świat, w którym człowiek żyje jako istota odkupiona, winien na nowo ożywiać się za każdym razem, kiedy wspólnota Kościoła gromadzi się na modlitwie, co przykładowo pięknie ilustrują mozaiki w apsydach rzymskich bazylik, przedstawiające wchodzącym do nich niebiańskie Jeruzalem, panującego Chrystusa oraz rajskie strumienie życia płynące z Jego krzyża. Podobnie jak te obrazy budzą żywą nadzieję wśród uczestników liturgii i wskazują na ostateczny cel ich powołania, tak samo słowa modlitwy i słowa czytań mają na nowo przywoływać w ich świadomości wielkie treści wiary²².

Będąca odbiciem Bożej łaski liturgia w swym najgłębszym rdzeniu jest sakramentalna; święte znaki sakramentów kryją w sobie boskie rzeczywistości. Również obecne w liturgii słowo jest święte, gdyż jest Bożym słowem i zwiastuje epifanię Boga pośród dziejów świata²³. Liturgiczna celebracja zawiera zatem wszystko, co może człowiekowi przybliżyć Boga: słowa Pisma Świętego, Kościół, ofiarę, sakrament i zespoloną, zjednoczoną modlitwę²⁴.

Josef Andreas Jungmann podkreśla też, że w chrześcijańskiej liturgii musi się odzwierciedlać cały chrześcijański kosmos: Bóg jako cel, Chrystus jako Pośrednik, święci jako przyjaciele i orędownicy człowieka, Kościół jako wspólnota odkupionych oraz ziemski świat z jego niebezpieczeństwami²⁵. W ten kosmos człowiek może włączyć się z całym swoim życiem²⁶. Chociaż zmieniają się czasy i potrzeby człowieka, modlitwa liturgii zawsze pozostaje aktualna, ponieważ, będąc przede wszystkim uwielbieniem Boga, ma „monumentalną wielkość i ponadczasowe znaczenie” (*monumentale Größe und überzeitliche Geltung*)²⁷. Uznając granice, które są i zawsze będą stawiane człowiekowi, czci majestat Stwórcy, jest dziękczynieniem za miłosierdzie nieskończonego Boga, który zniżył się do człowieka w Chrystusie²⁸. Tym samym wyraża podstawowe, najważniejsze prawdy wiary Kościoła.

²² TENZE, *Seelsorge als Schlüssel*, s. 485.

²³ TENZE, *Sinn und Probleme des Kultes*, w: M. SCHMAUS, K. FORSTER (red.), *Der Kult und der heutige Mensch*, München 1961, s. 10.

²⁴ J.A. JUNGSMANN, *Die Gegenwart des Erlösungswerkes in der liturgischen Feier*, s. 304.

²⁵ TENZE, *Der Gottesdienst der Kirche*, s. 5.

²⁶ TENZE, *Liturgie als Schule des Glaubens*, s. 20.

²⁷ TENZE, *Wesen und Würde christlichen Gottesdienstes*, w: A. HÄNGGI (red.), *Gottesdienst nach dem Konzil*, Mainz 1964, s. 65.

²⁸ *Tamże*.

W tym kontekście warto wraz z Jungmannem podkreślić fakt, że obecne w liturgii treści wiary, choć racjonalnie uporządkowane, nie przyjmują jakiegś abstrakcyjnej formy, tylko ujawniają się na płaszczyźnie historiozobawczej. „Tutaj nie filozofuje się o Bogu, tylko się Go adoruje; tutaj nie analizuje się wiary, nadziei i miłości, tylko się je praktykuje; tutaj ze świętą czią korzysta się z sakramentów, tutaj żyje się jako dziecko Kościoła”²⁹.

W liturgicznej celebracji, będącej służbą Bożą zgromadzonej wspólnoty, niejako siłą rzeczy na pierwszy plan wysuwa się to, co wspólne i obiektywne. Jungmann zauważa, że niezależnie od tego, czy w liturgii dokonuje się modlitwa błagania, uwielbienia czy dziękczynienia, zawsze jej celem jest wyrażanie i odzwierciedlanie owej wielkiej religijnej rzeczywistości, którą stanowi Bóg i Jego dzieło, w wąłym obrazie ludzkich słów, podobnie jak kołysząca się powierzchnia wody odbija gwiaździste niebo. Liturgia jest przede wszystkim przepełniona majestatem nieskończonego Boga, do którego wciąż dąży, przypominając tym samym niestrudzenie ludzkiej duszy, że On jest ostatecznym celem człowieka. Na to wskazuje w liturgii nie tylko samo słowo, lecz także jej owiana świętą ciszą przestrzeń, drogocенność jej naczyń i szat, jak również godność i powaga wykonywanych w niej gestów³⁰.

Liturgia to odpowiedź na to, co Bóg czyni, a także na słowo Objawienia pochodzące od Boga, przede wszystkim osobowe Słowo, które stało się ciałem. Na to Boże słowo człowiek winien odpowiednio odpowiedzieć – odpowiedzią, którą podaje Kościół³¹. Jungmann stwierdza, że nie ma żadnej przesady w soborowym określeniu liturgii jako „szczytu, do którego zmierza działalność Kościoła, i zarazem źródła, z którego wypływa cała jego moc” (KL 10), ponieważ wszelka działalność Kościoła ostatecznie ukierunkowana jest na łączenie ludzi w uwielbienie Trójjedynego Boga i w tym właśnie znajduje swoje uwieńczenie³². Uwielbienie „Boga Trójjedynego przez Chrystusa w Jego Kościele” jest sensem całej liturgii³³. Godnie sprawowana liturgia, którą Kościół Chrystusa ofiaruje Bogu, w ziemskiej rzeczywistości jest najwyższym i ostatnim słowem, które człowiek

²⁹ *Hier philosophiert man nicht über Gott, sondern betet ihn an; hier analysiert man nicht Glaube, Hoffnung und Liebe, sondern übt sie; hier gebraucht man in heiliger Ehrfurcht die Sakramente, hier lebt man als Kind der Kirche* – J.A. JUNGSMANN, *Katechetik*, s. 66.

³⁰ TENZE, *Die Frohbotschaft*, s. 170.

³¹ TENZE, *Die theologischen Grundlagen der Konstitution des II. Vatikanischen Konzils über die Liturgie*, *MusSacr* 84 (1964), s. 184.

³² TENZE, *Wesen und Würde christlichen Gottesdienstes*, s. 66; TENZE, *Der Liturgiebegriff der Constitutio de sacra Liturgia und seine Auswirkungen*, *LS* 15 (1964), s. 117.

³³ TENZE, *Liturgia pierwotnego Kościoła*, s. 470.

może wypowiedzieć; jest odpowiedzią, którą odkupiona ludzkość może dać Bogu w tym świecie³⁴.

Analizując jeszcze przed Soborem Watykańskim II fenomen kultu, Jungmann zwracał uwagę na to, że jest on *sacrum commercium* pomiędzy niebem a ziemią, składającym się ze słowa i z odpowiedzi, zawierającym w sobie ów podwójny ruch: od Boga i do Boga, przy czym prawdziwy kult zakłada takie poznanie Boga, według którego bóstwo pojmowane jest jako osobowa istota³⁵. Chociaż modlitwa liturgiczna często jest także upraszaniem Bożej łaski, priorytetową rolę musi w niej jednak zawsze pełnić adorowanie Boga (kult), ukierunkowanie całego życia na Boga³⁶. Eksponując w niemieckim określeniu liturgii – *Gottesdienst* drugi jego człon – *Dienst* (służba), Jungmann akcentuje służebny charakter liturgii. Przypomina o tym, że liturgia w pierwszym rzędzie nie jest miejscem poszukiwania pomocy w rozwiązywaniu własnych problemów człowieka, lecz przede wszystkim i ostatecznie służbą spełnianą przez niego wobec Boga, Jego adorowaniem i składaniem Jemu – Najwyższemu Panu – ofiary³⁷. Mówiąc krótko, to pokorny akt wiary – akt wiary całego Kościoła.

* * *

Podsumowując powyższe refleksje na temat eklezjalnego wymiaru liturgii w ujęciu Josefa Andreea Jungmanna, należałoby najpierw zwrócić uwagę na to, że pojęcie Kościoła, które leży u podstaw jego pojmowania liturgii, obecne jest w soborowej Konstytucji *Sacrosanctum Concilium*³⁸. Ten ważny, przełomowy dokument kościelnego nauczania podkreśla wyraźnie, że każda celebrowana liturgia jest „działaniem Chrystusa-Kapłana i Jego Ciała, czyli Kościoła” (KL 7), oraz że lud chrześcijański na mocy sakramentu chrztu świętego jako „królewskie kapłaństwo” jest uprawniony i zobowiązany do świadomego i czynnego udziału w liturgii (por. KL 14). Warto też zauważyć, że akcentowaną przez Jungmanna prawdę o tym, iż nie można identyfikować Kościoła jedynie z hierarchią, ale że stanowi go cała wspólnota ludu Bożego, uwypukla Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium* (KK 9–17). Z drugiej strony mówi ona także o istotnej różnicy między

³⁴ TENZE, *Wesen und Würde christlichen Gottesdienstes*, s. 66.

³⁵ TENZE, *Sinn und Probleme des Kultes*, s. 2,4.

³⁶ TENZE, *Der Gottesdienst der Kirche*, s. 5n; TENZE, *Liturgie als Schule des Glaubens*, s. 20.

³⁷ TENZE, *Die liturgische Feier*, s. 16n.

³⁸ H.B. MEYER, *Ein Leben für die Kirche. Zum Tod von P. Josef Andreas Jungmann SJ*, LJ 25 (1975), s. 71.

wspólnym kapłaństwem wiernych a kapłaństwem hierarchicznym (KK 10), podobnie jak to zresztą czynił w swych pismach Jungmann. Niewątpliwie należy on do grona tych autorów, którzy w znaczącym stopniu przyczynili się do ponownego odkrycia wspólnotowego charakteru liturgii i którzy na nowo wzbudzili świadomość tego, że liturgia jest celebracją całej wspólnoty Kościoła.

Godnym podkreślenia jest ponadto słuszne wskazywanie przez Jungmanna na konieczność dwukierunkowego pojmowania zasady *lex orandi – lex credendi*. Zdanie to podziela m.in. B. Nadolski, który zwięźle zauważa: „Stwierdzenie, że liturgia stanowi normę dla wiary, musi być uzupełnione odwrotnością: norma wiary (*lex credendi*) stanowi prawo (normę) życia modlitwy. Wiara Kościoła musi także wyrazić się w modlitwie Kościoła. Liturgia jest manifestacją tej wiary”³⁹. Wszak między liturgią Kościoła i jego nauką zachodzi bezsporna korelacja, uwidaczniająca się w tym, że liturgiczne teksty mają wpływ na formułowanie wypowiedzi teologicznych, oraz w tym, że liturgiczne formy wyrazu stanowią konkretyzację rozwoju tendencji teologicznych⁴⁰. Wprawdzie są to dziś zasady powszechnie znane i uznawane, niemniej jednak warto przypomnieć wysiłki tych, którzy konsekwentnie opominali się o ich respektowanie.

The ecclesial dimension of the liturgy by Josef Andreas Jungmann

Abstract

The article presents J.A. Jungmann's reflections on the ecclesial dimension of the liturgy. After presentation of how this author recognizes the liturgy subject in the priestly Church community, his comments on the liturgy as an expression of the Church's faith were discussed. Referring to history, Jungmann emphasizes that from the very beginning, liturgical forms have usually had the community nature, and that the entire Church is activated in the liturgy celebration. The analysis of this author's liturgical and ecclesial thought allows to put him among those who made a significant contribution to shaping the awareness that the liturgy is a celebration of the integrally understood Church community, as well as a specific expression and a standard of his faith, according to the bi-directionally understood old principle *lex orandi– lex credendi*.

Keywords: J.A. Jungmann, liturgy subject, Church, Church's faith.

³⁹ B. NADOLSKI, *Liturgika*, t. I: *Liturgika fundamentalna*, Poznań 1989, s. 89.

⁴⁰ M. KUNZLER, *Die Liturgie der Kirche*, Paderborn 2003², s. 260.

Abstrakt

W artykule zaprezentowano refleksje J.A. Jungmanna dotyczące eklezjalnego wymiaru liturgii. Po przedstawieniu myśli tego autora, odnoszących się do kapłańskiej wspólnoty Kościoła jako podmiotu liturgii, omówiono jego uwagi na temat liturgii jako wyrazu wiary Kościoła. Odwołując się do historii, Jungmann podkreśla, że od samego początku liturgiczne formy z reguły miały wspólnotowy charakter i że w celebrowaniu liturgii uaktywnia się cały Kościół. Analiza liturgiczno-eklezjalnej refleksji Jungmanna pozwala uplasować go w gronie tych, którzy wnieśli istotny wkład w kształtowanie świadomości, że liturgia jest celebracją integralnie pojętej wspólnoty Kościoła, a także swoistym wyrażaniem i normą jego wiary, zgodnie z dwukierunkowo rozumianą starą zasadą: *lex orandi – lex credendi*.

Słowa kluczowe: J.A. Jungmann, podmiot liturgii, Kościół, wiara Kościoła.

Bibliografia

- GUARDINI R., *Vom Geist der Liturgie*, Freiburg im Br. 1991².
- JUNGSMANN J.A., *Der Gottesdienst der Kirche auf dem Hintergrund seiner Geschichte kurz erläutert*, Innsbruck – Wien – München 1957².
- JUNGSMANN J.A., *Der Liturgiebegriff der Constitutio de sacra Liturgia und seine Auswirkungen*, LS 15 (1964), s. 113–117.
- JUNGSMANN J.A., *Der Stand des liturgischen Lebens am Vorabend der Reformation*, w: TENZE, *Liturgisches Erbe und pastorale Gegenwart. Studien und Vorträge*, Innsbruck – Wien – München 1960, s. 87–107.
- JUNGSMANN J.A., *Die Bedeutung der Liturgie für die Frömmigkeit der Gegenwart*, BuLit 22 (1954/1955), s. 328n.
- JUNGSMANN J.A., *Die Frohbotschaft und unsere Glaubensverkündigung*, Regensburg 1936.
- JUNGSMANN J.A., *Die Gegenwart des Erlösungswerkes in der liturgischen Feier*, ZAM 3 (1928), s. 301–316.
- JUNGSMANN J.A., *Die liturgische Feier. Grundsätzliches und Geschichtliches über Formgesetze der Liturgie*, Regensburg 1939.
- JUNGSMANN J.A., *Die Stellung Christi im liturgischen Gebet*, Münster 1925.
- JUNGSMANN J.A., *Die theologischen Grundlagen der Konstitution des II. Vatikanischen Konzils über die Liturgie*, MusSac 84 (1964), s. 183–192.

- JUNGMANN J.A., *Glaubensverkündigung im Lichte der Frohbotschaft*, Innsbruck – Wien – München 1963.
- JUNGMANN J.A., *Katechetik. Aufgabe und Methode der religiösen Unterweisung*, Freiburg – Basel – Wien 1965³.
- JUNGMANN J.A., *Kirchenmusik und Liturgiereform*, w: H. HUCKE (red.), *Kirchenmusik nach dem Konzil*, Freiburg im Br. 1967, s. 11–19.
- JUNGMANN J.A., *Liturgia pierwotnego Kościoła do czasów Grzegorza Wielkiego*, tłum. T. Lubowiecka, Kraków 2013.
- JUNGMANN J.A., *Liturgie als Schule des Glaubens*, w: P. BORMANN, H.-J. DEGENHART (red.), *Liturgie in der Gemeinde*, t. I, Lippstadt – Salzkotten 1964, s. 19–27.
- JUNGMANN J.A., *Missarum Solemnia. Eine genetische Erklärung der römischen Messe*, t. I, Wien – Freiburg – Basel 1962⁵.
- JUNGMANN J.A., *Seelsorge als Schlüssel der Liturgiegeschichte*, w: TENŽE, *Liturgisches Erbe und pastorale Gegenwart. Studien und Vorträge*, Innsbruck – Wien – München 1960, s. 479–494.
- JUNGMANN J.A., *Sinn und Probleme des Kultes*, w: M. SCHMAUS, K. FORSTER (red.), *Der Kult und der heutige Mensch*, München 1961, s. 1–17.
- JUNGMANN J.A., *Was ist Liturgie?*, w: TENŽE, *Gewordene Liturgie. Studien und Durchblicke*, Innsbruck – Leipzig 1941, s. 1–27.
- JUNGMANN J.A., *Wesen und Würde christlichen Gottesdienstes*, w: A. HÄNGGI (red.), *Gottesdienst nach dem Konzil*, Mainz 1964, s. 52–66.
- KUNZLER M., *Die Liturgie der Kirche*, Paderborn 2003².
- MEYER H.B., *Ein Leben für die Kirche. Zum Tod von P. Josef Andreas Jungmann SJ*, LJ 25 (1975), s. 68–71.
- NADOLSKI B., *Liturgika*, t. I: *Liturgika fundamentalna*, Poznań 1989.
- SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucja dogmatyczna o Kościele*, „*Lumen gentium*”, 1964.
- SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucja o liturgii świętej*, „*Sacrosanctum Concilium*”, 1963.
- WORBS M., *Człowiek w misterium liturgii. Antropologiczny wymiar liturgii w ujęciu Romana Guardiniego*, Opole 2007.
- WORBS M., „*Służba Boża Kościoła*”. *Josefa Andreea Jungmanna szerokie pojmowanie liturgii i jego krytyka*, LitS 24 (2018) nr 2 (52), s. 359–373.

MARCIN WORBS, prezbiter diecezji opolskiej, doktor nauk humanistycznych w zakresie filologii germańskiej, doktor habilitowany nauk teologicznych w zakresie liturgiki, prof. UO; pracownik naukowo-dydaktyczny Wydziału Teologicznego i Instytutu Filologii Germańskiej UO. E-mail: mworbs@uni.opole.pl

